

1. *Альварт* Є. Тарас Шевченко у культурі пам'яті та політиці історії сучасної України / Єнні Альварт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/240-yenni-alyvart-taras-shevchenko-u-kulturi-pamiati-ta-politytsi-istorii-suchasnoi-ukrainy>. 2. *Балицкая* І. Тарас Шевченко / Инга Балицкая. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/projects/2008/05/13/523461.html>. 3. *Дзюба* І., *Жулинський* М. На вічному шляху до Шевченка / Іван Дзюба, Микола Жулинський. //

Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. [текст]. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 9–66. 4. *Огієнко* Іван. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик / Іван Огієнко. – К.: Наша культура і наука, 2001. – 440 с. 5. *Пахльовська* О. Тарас Шевченко – письменник ХХІ століття / Оксана Пахльовська // День. – № 87–88, 24.05.13; № 92, 31.05.13. 6. *Шевченко* Тарас. Зібрання творів: У 6 т. [текст] / Тарас Шевченко. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – 784 с.

Тетяна Талько

Містична харизма любові – визначальна складова національної ідентичності українського жіноцтва у творчості Т. Шевченка.

В контексті проблеми національної ідентичності розглядаються особливості шевченкової інтерпретації містичного дару любові, притаманного українському жіноцтву.

In the national identity problem context the peculiarities of the Shevchenko's interpretation of the mystical gift of love inherent to the Ukrainian women are considered.

Доба глобалізації з її безмежною інформаційною відкритістю призвела до радикальних трансформацій традиційного соціокультурного простору існування європейських народів, в тому числі й українського, суттєво вплинувши на процеси національної ідентифікації. І, в той же час, новітні перетворення, як це не дивно, спровокували активне відродження багатьох призабутих ерою владарювання раціоналізму і просвітництва явищ духовного життя, на кшталт містицизму. Пристосовуючись до потреб часу, цей феномен набув нових рис і означив себе в якості неомістицизму, відкривши простори для активної діяльності великої кількості нових лжепророків, магів і чаклунів. Нині однією з показових ознак стану розвитку суспільної свідомості українців є легковірність, з якою вони майже беззастережно довіряють новітнім гуру і лжепророкам. На цьому тлі роздуми про містичну складову творчості Шевченка в контексті проблеми національної ідентичності виглядають як данина моді, відповідно, заявлена тема не може не викликати зауважень, а отже потребує розмежування з розхожими уявленнями про містичне і докладного обґрунтування легітимності дослідження творчості Т. Шевченка в аспекті її містичної складової.

Є очевидним, що Шевченко, якого часто називають національним пророком, не був містиком у найбільш поширеному розумінні цього слова. Тобто, до чогось таємничого, темного та чаклунського прямого дієвого стосунку не мав. Свідоцтва про спроби поета хоча б раз у житті здійснити магічний обряд чи вчинити дії, які б сприяли налагодженню зв'язку з демонічними таємними істотами та силами, відсутні. Участь у езотеричних ритуалах чи сповідання будь-якої форми окультизму також не належать до фактів поетової біографії. Також у спадку великого Кобзаря ми не знайдемо *послідовно розробленого вчення* про індивідуальний досвід духовного самопізнання, заснований на внутрішньому єднанні людського духу з Абсолютом. І все ж, постійне трансцендування у сферу ірраціонального для відтворення цілісності буття мало

прямий стосунок до поета, а релігійно-містичні мотиви пронизують всю його творчість. Слід прислухатися до О. Забужко, яка зауважує, що «Кобзар» має коментарі та апокрифічні додатки до Святого Письма, і його слід розглядати як «безнастанний, часами вельми драматичний, але завжди *безпосередній діалог людини з Богом*» [2, с. 12–13]. Дослідниця шевченкового міфу України наводить цікаві дані з роботи Ю. Шевельова «Микола Ге і Тарас Шевченко: Мистець у відмінному контексті», де зазначається, що в повному корпусі шевченкової поезії «слова Бог, божий, Господь, господній, Ісус, Христос та Христів вжито 1281 раз», у російських текстах «слів «божеських» – 1398 [Цит за: 2, с. 12]. Цілком слушно О. Забужко висновує, що спадщина поета є фактом не лише історії літератури, але й історії релігії, а, отже, не випадковою була її сакралізація в наступному історико-культурному функціонуванні.

Національна ідентичність формується із елементів культури – вартостей, міфів, символів, традицій тощо, переосмислених в контексті буття етносу і має світоглядно-ціннісні засновки. Одним із таких ціннісних засновків, що визначальним чином вплинув і нині суттєво впливає на формування національної ідентичності кожного українця став створений Шевченком національно-консолідуючий авторський міф [2, с. 15], міф України, який має містико-релігійне коріння.

Серед світоглядних установок українського генія містичний елемент займає особливе місце як ірраціонально-інтуїтивний принцип осягнення сущого. Шевченків містицизм має як архаїчні язичницькі, так і християнські витоки. Християнський теоцентризм поетового світобачення не викликає сумнівів, навіть попри його «богоборчі» заяви, які насправді були боротьбою з ненависним для нашого поета «візантизмом» у християнстві [Див.: 2, с. 28].

Сутність містичної обдарованості поета стає зрозумілою у яскравому висвітленні її засновків Дм. Донцовим. Дослідник містики лицарства запорізького

підкреслював, що Шевченко належав до тієї когорти пророків-візіонерів і містиків, які прозирають долю і майбутнє кожної окремої особистості через долю всієї спільноти, через долю свого народу. Донцов зазначав, що у своїх творах Шевченко постає як волхв, віщун і пророк, який «...відкрив нам, незрячим, за що карає нашу країну Господь, відкрив страшні грядучі дні «страшного судилища» кінця нашої Доби. Відкрив як Україна, коли її сини «схаменуться» (покаються), вийде на правдиву путь з грядучого хаосу. Відкрив хто, яка нова когорта велетнів і яким способом виведе її «із тьми, із смраду, із неволі», з «безумства віку цього», відкрив шлях духовного переродження, духовної революції, заповідаючи, що коли на нього не вступить, – «не стане й сліду на землі» від неї ...» [1, с. 11].

Українському генію, підкреслював Донцов, вихованому на «праджерелах старої культури України», Печерським Патеріку, Четьох-Мінеях, Сковороді і знайомому з містикою «халдейських магів» було відкрито «багато з езотерики християнства», «... через природу та через мистецтво, був він втаємничений в закони зримого й незримого космосу» і сам «назвав себе «волхвом» – магом, чарівником, що стоїть в контакт з небесною Силою...» [1, с. 12–13]. Як людина релігійна і до нестями закохана в Україну, Шевченко намагався пізнати позафізичний світ, від якого, на його думку, залежало життя «світу видимого», «пізнати таємниці космосу і Божественної Сили, що його створила, ввійти в контакт з незримою динамічною Силою Духа, що «всюди є і все наповняє», «дає життя» і нас «очищує од всякої скверни» [1, с. 13], заради того, щоб наповнити життя своїх співвітчизників вищим сенсом, сенсом боротьби за «свою правду й волю».

Поставивши питання про витoki поетового містичного прозріння, Дм. Донцов прийшов до висновку, що в стремлінні пізнати «правду Христову, укриту», Шевченко «переходив сам ті шаблі, ті тайни, якими в античні часи переходили в Елевзінах чи деінде, вибранці, яким в храмах, в печерах гіерофант відкривали ці таємниці («секретні доктрини») законів космоса і його Творця», і «занурюючись в собі, бачив Бога»... [1, с. 17–18]. Дослідник підкреслював, що поет хотів побачити «сонце Правди», засвітити в своїй душі «вогнь чистий», іскру Божу, віднайти «живу, цілющу воду», щоб «покропити свою хату» (душу), напитися, і його «серце затихне як голодна дитина» [1, с. 17–18]. Поет мав геніальний дар пізнання і «відрізнення правди від брехні, добра від зла, краси від гидоти», «дивився на світ душею», оком душі, «третім оком» містиків і мав інтуїцію, яка була даром, «властивим ясновидам» [1, с. 19]. Сполучення дару ясновидства з даром пророцтва давало поетові силу перетворювати дійсність. Будучи за своїм світоглядом християнином-реформатором, «одержимий воскресшим духом живої, святої поезії», обдарований «дарами Духа Святого» [1, с. 22], Шевченко намагався піднятися над емпіричним світом для єднання в любові з вічним

і безкінечним, що свідчить про високі злети душі у містичному пориванні для осягнення у повсякденному житті проявів вічного трансцендентного Абсолюту. Містицизм, «бажаючи любові як умови єднання, розвиває серце, як духовний інструмент людини» [5, с. 16], і цю містику великого люблячого серця сина України демонструє нам шевченкова поезія.

Все вищенаведене спонукає до думки, що у шевченковій творчості парадигма прилучення людини до Бога породжує містичне як спосіб пізнання вищого сенсу життя та сутності всіх світових феноменів і безпосередньо стосується також особливостей національної ідентифікації українського жіноцтва.

Пізнаючи сутність жіночого та особливості його проявів в українському бутті Шевченко через заглиблення у «твориво» пізнавав Творця. Поет виявив засновок містичної обдарованості українського жіноцтва як особливу здатність, навіть особливий дар. Ця здатність нагадує релігійну тугу, яка шукає Бога. У цій не окресленій тузі людина прагне вийти не лише за межі свого часового існування, але й за свої тілесні та духовні межі, намагаючись віднайти спокій у єднанні з вічним і нетлінним, божественним. Для релігійної душі, що не визнає можливості пізнання Бога, єдино можливий спосіб осягнення божественного – це єднання з ним через почуття любові. Саме так людська душа доторкається вічності. Містична харизма українського жіноцтва з точки зору поета покладається у здатності через земну любов наблизитися до вічного і незнищеного кохання, в якому обожнюється кохана людина і підноситься до рівня замітника всього життя. Поет виявив нестяжательський характер цієї любові як спроби надати вищого сенсу земному існуванню, її невідворотність, подібну до невідворотності долі, мінливість і плинність, безкінечність радості і туги в цьому почуванні. Саме завдяки дару любові відбувається містичне єднання української жінки з її долею, а повсякденне набуває епічного виміру, підносячись на вищий щабель існування.

Спосіб любовного єднання людської душі з божественним передається поетом через особливі символи, які мають єдине завдання – не пізнати, але «бодай означити напрям невтишного пориву душі» [8, с. 99–100]. О. Забужко цілком слушно зазначає, що у Шевченка є символізація української жінки як вартівниці роду, символічної родоначальниці, яка виступає як казкова яга-дарівниці, що покликана «символічно «переродити»/ «перенародити» героя, ввести його «в інший світ» ...» [2, с. 53].

В. Скуратівський зазначав, що через поета вперше у світовій літературі зазвучала сама «...субстанція пекла», його моторошна, наскрізь пропечена стражданням «речовина» [4, с. 9]. Ота речовина страждання особливо вияскравилася у інтерпретації поетом долі української жінки. Вічноплинність життя в цій долі змінює-знищує все, крім вічного і безкінечного страждання. Діалектичний світогляд Шевченка, який виокремлює у житті два протилежні потоки, спонукав

його бачити у розквіті жіночого життя його майбутній занепад, у гнучкому стані і красі дівочій відчувати, як насувається старість та неміч. Поет милується на молоду матір з дитиною, і в той же час відчуває, як крадеться лихо. Цілком слушно діалектичність шевченкового світобачення відзначає Л. Плющ, підкреслюючи, що філософія життя Т. Шевченка характеризується відсутністю застиглих категорій, догм, обрядів; це творча сукупність поглядів, що постійно рухаються в пошуках істини між протилежними твердженнями, спираючись на визначення «непорочних вічних істин», незмінних законів та цінностей, які творять внутрішню структуру шляху (життя), але ні за ким, окрім самого Бога (внутрішнього світобачення), не визнається їхнє знання» [3, с. 27].

У традиційній українській культурі жіноча харизматичність усвідомлювалася як містична вітальна сила, пов'язана з заплідненням, виношуванням та народженням нового життя. Християнство надало їй особливого софійного характеру. Реалізуючи свою містико-любовну харизматичність, жінка виступала насамперед в якості творця сакрального домашнього простору, хранительки «домашньої Церкви». Сама символіка концепту «Дім» свідчила про його облаштування як втіленого святого довкілля буття людини, де чоловіче означувалося як «своя правда, сила і воля» і доповнювалося особливим жіночим виміром. Жіноче усутнювалося у таких сімейних цінностях, як сердечне єднання, материнська ласка, родинне тепло та затишок, врешті, родинна захищеність. Поєднуючись з ідеєю храму як втілення благословення вищих сил, небесного заступництва, домашній простір перетворювався жінкою на осередок, де зустрічається небесне та земне. Дім, людська оселя завдяки жіночим зусиллям ставав місцем приєднання родини до Благодаті життя та любові. Жінка набула статусу Берегині «домашньої Церкви». Материнство було піднесене богородицькою символікою. Святість шлюбного життя та облаштування сімейної оселі як «домашньої Церкви», витворення образу «дому-храму» в нашій культурі відбулося завдяки жіночому творчому початку і стало найяскравішим втіленням її харизматичності. Освячений особливою жіночою харизмою любові, дім ставав антропоцентричним простором, в якому превалювали моральні уявлення. Тому так трагічно гинуть покритки, що порушили моральні норми, усталені у селянському середовищі.

Типовий жіночий образ в Шевченка – це образ матері, збезчещеної, всіма гнаної покритки. До описаних і досліджених в літературі аспектів містики жіночого в Шевченка відноситься ототожнення долі жінки-покритки з долею упослідженої України.

Образу ідеальної люблячої та стражденої матері, виведеному в «Марії» чи «Наймичці» протистоїть негативний образ розбещеної жінки, яка, покинувши свою дитину, «з жонатими, з парубками пила та гуляла, поки лихо не спіткало, незчулася, як минули літа молодії...» [7, с. 146]. Ненависть та заздросці

до молоді дончиної вроди спонукають горе-матір катувати-мордувати свою дитину і вчинити лихо, втопивши свою нелюбу доньку.

Життя опанованої колонізатором України, життя «внесамостійненого народу», неспівмірне з «буттям самісним» в етнокультурному мікрокосмі патріархального села [2, с. 43] перетворювало життя українки на пекло. Але, не зважаючи на обставини, українська жінка зберігала здатність до любові і вірності. Так у «Сліпому» дівчина, впізнавши у молодому скаліченому кобзареві довгоочікуваного коханого, не відреклася, а, вмовляла його залишитися: Оставайся, Степаночку! / Коли не хочеш братись, / То так будем. Я сестрою, / А ти мені братом, / А дітьми йому обоє, / Батькові старому. / Не йди, серце, Степаночку, / Не кидай нас знову [7, с. 263].

Слід зазначити, що в поезії Шевченка поряд з християнською символікою присутня і символіка язичницької архаїки (наприклад, у «Причинній» чи «Тополі») і вампіризму. Так Оксана у «Слепой» говорить матері: «Я крестилась, / И горько плакала, молилась, / Но бог отверг мои кресты, / Мои сердечные молитвы. Да, он отверг. А помнишь ты? / Нет, ты не помнишь, ты забыла. / А я так помню, ты учила / Меня, малютку, кров сосать, / Да «Отче наш» еще читать. (6, с. 157).

Темна сторона жіночої містичної обдарованості усутнена також в образі відьми. Відьма (і так само Причинна) знає всю трагічну глибину людського кохання, яке стає причиною безмірної муки, здатної звести з розуму.

На противагу намаганням патріархатної культури контролювати жіночу тілесність та чуттєвість, Шевченко діалектично протиставляє дві сторони жіночої харизматичності: святість і добро світу Діви Марії (як символу стражденого материнства і піднесеної любові, що стає мостом, «преводящим сущих от земли на небо», протиставляється світ диявола, який перетворює любов на демонічне почуття, спонукаючи жінку до згубних вчинків.

Слід зазначити, що Шевченко інтерпретує образ Діви Марії в традиціях українського богородицького іконопису. Вона являється як Ліствиця, «скорблящих радость», заступниця («плаче за козаками», «за козацькі та за її сльози» Бог «побиває ката на наглій дорозі») [1, с. 181] тощо.

Можна стверджувати, що шляхетність українського жіноцтва, яка так високо поцінювалася Шевченком, безпосередньо народжувалася зі здатності до самозречення в коханні і протиставлялася поетом прив'язаності його земляків до земних благ і насолод. Ця приземленість українських чоловіків тривожила поета. Дм. Донцов зауважує: Шевченко знав, «що хто не шукає неба, втрапить землю; що земний «реалізм» без лету вгору, розкладає, розбиває суспільство, а людину нищить морально. Знав, що ніщо є матерія без духа, що хворе коріння в землі, коли стебло не пнеться вгору» [1, с. 182]. Для Шевченка вище материнської любові, як і батьківської, стоїть лише честь.

Віра, яка зазвичай починається як бездоказова думка про існування чогось надприродного, часто цим і обмежується. Жінка, як ніхто більше потребує віри в чудо. Втікаючи від важкої реальності у світ ілюзії щасливого кохання і родинного затишку, жіноцтво формувало містичну основу для особливого виміру своєї обдарованості – здатності відроджуватися завдяки любові, оновлюватися через любов, перш за все відроджуватися через любов материнську. В результаті, як зазначав Дм. Донцов, жінка сповнюється містичною невидимою Силою, яка може наказати встати і мертвим [1, с. 43–44].

У висновках слід зауважити наступне:

– основою містичної компоненти в творчості Т. Шевченка є християнський теоцентризм, доповнений діалектичним світобаченням;

– материнська любов піднесена поетом до богородицького рівня: Шевченко – творець образу української Мадонни;

– невід’ємною складовою ідентифікаційного коду українок є дар любові, який має в своїй основі містичне поєднання земного почуття з вищим божественним сенсом людського буття.

1. *Донцов Д.* Незримі скрижалі Кобзаря (Містика лицарства запорозького) / Дмитро Донцов. – Торонто, Онт., Канада: Накладом Видавництва «Гомін України». 1961. – 231 с.
2. *Забужко О.* Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2009. – 4-е вид. – 148 с.
3. *Плющ Л.* Християнська філософія Шевченка / Леонід Плющ // Сучасність. – 1997. – № 3. – С. 96–101.
4. *Скуратівський В.* Шевченко в контексті світової літератури / Вадим Скуратівський // Історія і культура. – Київ: Вид. Українсько-американського бюро захисту прав людини, 1996. – 297 с.
5. *Шабанова Ю.* Трансперсональна метафізика Майстра Екхарта в контексті розвитку європейської філософії: Монографія. (Російською мовою) / Ю. О. Шабанова. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2005. – 238 с.
6. *Шевченко Т.* Кобзар / Тарас Шевченко. – К.: Держ. вид-во худ. літ., 1960. – 607 с.
7. *Шевченко Тарас.* Кобзар / Тарас Шевченко. -К: «Видавництво Академії наук УРСР», 1963. – 709 с.
8. *Шлемкевич М.* Загублена українська людина / Микола Шлемкевич. – К.: МП «Фенікс», 1992. – 168 с.